

รูปแบบการบริหารวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส จังหวัดสิงห์บุรี^{*}
MODEL OF HAPPINESS CREATION MONASTERY DEVELOPMENT WITH 5S'S
ACTIVITY IN SINGBURI PROVINCE

พระมหาจันทวัฒน์ จารุวัฒนโน, พระมหากฤษฏา กิตติโสภโณ, พระมหาสุนันท์ สุนนโ

PhramahaChintawat Jaruwattano, PhramahaKrisada Kittosopano, PhramahaSunan Sunando

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author. E-mail: jintawat2555@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสภาพทั่วไปปัจจัยและรูปแบบการบริหารวัดการศึกษาวิจัยเป็นแบบผสมวิธีทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 18 รูป/คน จัดสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้เชี่ยวชาญ 12 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา และทำการสำรวจกับกลุ่มตัวอย่าง 184 รูป วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า 1. การบริหารวัดเป็นนโยบายสำคัญของคณะสงฆ์จังหวัดสิงห์บุรี เพราะเป็นนโยบายจากมหาเถรสมาคมที่กำลังให้วัดทุกวัดทั่วประเทศพัฒนาวัดของตนเองตามหลัก 5 ส มีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการขับเคลื่อนงาน มีการประชุมคณะทำงาน มีการอบรมจากทางคณะสงฆ์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างสม่ำเสมอ 2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารวัด ได้แก่ ปัจจัยด้านการดำเนินการกิจกรรม 5 ส ปัจจัยด้านการบริหาร POCCC และปัจจัยด้านการบริหารวัดสร้างสุขตามหลักสัปปายะ 3. รูปแบบการพัฒนาการบริหารวัด ได้แก่ 1) พัฒนาแปลนวัด แผนผัง โดยระบุการใช้ประโยชน์พื้นที่ แบ่งพื้นที่เป็นสังฆาวาสและพุทธาวาส 2) พัฒนาวัดให้เกิดความสะดวกในการติดต่อ พัฒนาที่จอดรถ การขึ้นลง ป้ายบอกทาง 3) พัฒนาพื้นที่สีเขียว ให้มีไม้ยืนต้นที่ให้ความร่มรื่น เย็นสบาย อย่างเพียงพอและเหมาะสม 4) จัดให้มีภาชนะกักเก็บน้ำดื่มน้ำใช้อย่างเพียงพอ สะอาด เป็นระเบียบ ถูกหลักสุขอนามัย

คำสำคัญ: รูปแบบ; การบริหารวัดสร้างสุข; กิจกรรม 5 ส

Abstract

Objectives of this article were to study the general conditions, factors and a management model of monasteries applying the mixed methods collected data by in-depth-interviewing 18 key informants and from 12 participants who were experts in focus group discussion. Data were analyzed by descriptive interpretation. The quantitative research collected data from 184 samples with

^{*} Received February 9, 2020; Revised March 18, 2020; Accepted March 27, 2020

the questionnaires and analyzed data with frequencies, percentage, mean and standard deviation. Findings were as follows: 1. Monastery management was the main policy of the Sangha Order because it is the policy from the Supreme Sangha Council emphasizing that every monastery must conduct self development with 5 S's activities. There was appointment of the committee to move the project. 2. Factors affecting the management of monasteries with 5 S's activities were the management principle of POCCC and the happiness creation monastery management by Sappaya 3. The management model of the monasteries were: 1) There were monasteries plan and operation charts showing the area usage, dividing areas into monks' abodes and Buddha's area. 2) monastery development for being convenient to contact, parking areas were provided, clear signs for bus entering and descending with clear direction signs, . 3) green areas development, there should be appropriate and enough trees that yield pleasant shadows. 4) Sufficient water containers must be provided and placed in good and clean order with health standard.

Keywords: Model; Happiness Creation Monastery Management; 5S's Activity

บทนำ

สภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบันทำให้ พระภิกษุสามเณรภายในวัดต้องทำงานในสภาพของการแข่งขันเร่งรีบ ทำงานแข่งกับเวลาไม่ว่าจะเป็นงานอาชีพด้านใดก็ตาม พระภิกษุสามเณรภายในวัดต้องพยายามปรับตัวให้ทัน กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในด้านเทคโนโลยีใหม่ๆ เจ้าของกิจการมุ่งแต่ผลผลิตจนกระทั่งขาดความสนใจในเรื่องความปลอดภัยซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดอันตรายจากการ ประสบอุบัติเหตุของคนงาน นอกจากนั้นการประสบอุบัติเหตุ ของผู้ปฏิบัติงานยังก่อให้เกิดผลกระทบกับสถานประกอบการ เนื่องจากคนที่ประสบอุบัติเหตุไม่สามารถมาทำงานได้ขาดคนทำงาน ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น และทำให้คนงานเสียขวัญและกำลังใจในการทำงาน

ประเทศญี่ปุ่นมีแนวคิดในการให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดขององค์กรมีส่วนร่วมในการบริหารงาน โดยใช้ 5 ส เป็นกิจกรรมการปรับปรุง การทำงานด้วยการดำเนินการตามหลักการ “สะสาง สะดวก สะอาด สุขลักษณะ และสร้างนิสัย” ในหน่วยงาน ญี่ปุ่นได้นำ ส แต่ละตัวไปใช้และพัฒนาอย่างจริงจังโดยจัดทำให้เป็นระบบ ได้แก่ การกำหนดขั้นตอนในการดำเนินการกิจกรรม การติดตาม ผลงานเป็นระยะๆ อีกทั้งยังมีการควบคุมกิจกรรมให้เกิด ความยั่งยืน การดำเนินการจึงได้รับความนิยมและเผยแพร่ไปทั่วประเทศญี่ปุ่น (Ouchi, 1971) ดังนั้น 5 ส จึงเป็นปัจจัยพื้นฐาน ในการบริหาร งานอย่างมีประสิทธิภาพ และนับเป็นเครื่องมือตัวแรกที่ถูก

นำมาใช้ก่อนที่จะใช้เครื่องมือระดับสูงขึ้นไป เช่น TPM TQM และ ISO เป็นต้น (เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, 2545) โดยกำหนดให้ ส1, ส 2, ส3 เป็นการจัดการในเรื่อง ของวัสดุสิ่งของ เครื่องใช้ และสถานที่ ส่วน ส4, ส5 เป็นการ จัดการเรื่องคน/พระภิกษุสามเณรภายในวัดโดยมีเป้าหมายให้พื้นที่ภายในวัดสะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย ลดความสูญเปล่าในการทำงาน คุณภาพ งานดี เป็นที่ประทับใจของคนทั่วไป 5 ส มีคุณค่าในการพัฒนาคน ให้ปฏิบัติกิจกรรมจนเกิดเป็นนิสัยที่ดี มีวินัย อันเป็นรากฐานของ ระบบคุณภาพ รวมถึงในเรื่องของสิ่งแวดล้อมในการทำงานดีขึ้น เป็นการเพิ่มขวัญกำลังใจ ลดอุบัติเหตุในการทำงาน ลดความ สิ้นเปลืองในการจัดซื้อวัสดุเกินความจำเป็น ลดการสูญหายของ วัสดุ เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ

ในจังหวัดสิงห์บุรีมีวัดอยู่จำนวนทั้งสิ้น 184 วัด แต่จำนวนวัดที่ได้รับการพัฒนาซึ่งเข้าลักษณะวัดสร้างสุขตามกิจกรรม 5 ส มีจำนวนหนึ่ง ส่วนใหญ่ยังประสบปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาวัดอยู่หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการขาดพระภิกษุสามเณรภายในวัด ขาดวัสดุอุปกรณ์ หรือการขาดการบริหารจัดการที่ดี ที่จะทำให่วัดเป็นวัดสร้างสุขอย่างสมบูรณ์ เหตุผลเหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน เพราะเมื่อสถานที่ไม่อำนวย ขาดความเป็นสปปายะก็จะส่งผลต่อสภาพจิตใจการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย และนอกจากนั้นประชาชนก็อาจจะไม่ยินดีเข้าไปใช้สถานที่วัดหรือในที่สุดไม่เข้าวัดนั่นเอง แต่ยังเป็นที่น่ายินดีอยู่ว่ายังมีวัดอีกจำนวนหนึ่งที่เข้าลักษณะของวัดสร้างสุข มีการเน้นมีกิจกรรม 5 ส เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่เหมาะสมเป็นสปปายะ เหมาะแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและบุคคลทั่วไปจากทั่วสารทิศ บางวัดมีชื่อเสียงในด้านความงาม บางวัดมีชื่อเสียงในด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม แต่วัดเหล่านั้นล้วนแล้วแต่มีลักษณะเป็นสปปายะ ควรแก่การศึกษาเพื่อนำมาพัฒนาเป็นรูปแบบของการจัดการวัดให้เป็นวัดสร้างสุขแก่ชุมชนและประเทศชาติต่อไปได้

ด้วยปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาการบริหารวัดเกี่ยวกับประเด็น 5 ส ว่ามีรูปแบบการบริหารจัดการอย่างไรที่จะสามารถนำไปพัฒนาวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส ในจังหวัดสิงห์บุรี โดยมุ่งหวังว่าจะสามารถนำรูปแบบของการพัฒนาวัดเหล่านั้นมาพัฒนาเป็นรูปแบบการพัฒนาวัดที่จะสามารถพัฒนาวัดต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดสิงห์บุรีและจังหวัดอื่นๆ ให้เป็นสถานที่สปปายะเป็นวัดสร้างสุข เป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นสถานที่พักผ่อน เป็นสถานที่สร้างความสุขทั้งทางกายและทางใจทั้งแก่พระสงฆ์และประชาชนทั่วไปอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาตราบนานเท่านาน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปในการบริหารวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส จังหวัดสิงห์บุรี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อรูปแบบการบริหารวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส จังหวัดสิงห์บุรี
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส จังหวัดสิงห์บุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสมวิธี ประกอบด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 รูปหรือคน และการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 12 รูปหรือคน เครื่องมือที่ใช้คือแบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่มเฉพาะ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการบันทึกเสียงและจดบันทึกด้วยตนเอง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา เรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ นอกจากนั้นยังทำการวิจัยเชิงปริมาณ โดยเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ จากแบบสอบถาม ซึ่งมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.978 ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษา ได้แก่ พระสังฆาธิการจังหวัดสิงห์บุรี จำนวน 184 รูป วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อสนับสนุนข้อมูลเชิงคุณภาพ.

ผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไปในการบริหารวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส จังหวัดสิงห์บุรี

จุดแข็ง คือ การบริหารวัดสร้างสุขนับเป็นนโยบายสำคัญของคณะสงฆ์จังหวัดสิงห์บุรี เพราะเป็นนโยบายจากมหาเถรสมาคมที่กำลังให้วัดทุกวัดทั่วประเทศพัฒนาวัดของตนเองตามหลัก 5 ส เจ้าอาวาสให้ความสนใจ และเอาใจใส่ในการพัฒนาวัด พระสังฆาธิการระดับสูงให้ความสำคัญ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนงาน มีการประชุมคณะทำงาน มีการอบรมจากทางคณะสงฆ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนนโยบาย 5 ส พระสังฆาธิการระดับสูงให้ความสำคัญกับการพัฒนาวัด การพัฒนางานคณะสงฆ์ทั้ง 6 ด้าน รวมถึงส่งเสริมให้เจ้าอาวาสพัฒนาวัดให้เป็นวัดสร้างสุขอย่างต่อเนื่อง จุดอ่อน คือ วัดในจังหวัดสิงห์บุรี ส่วนใหญ่ยังไม่ได้มีการจัดทำทะเบียนครุภัณฑ์ เนื่องจากไม่มีงบประมาณในการจัดการดูแล พระภิกษุสามเณรมีจำนวนน้อย ทำให้การพัฒนาวัดไม่มีความต่อเนื่อง โอกาส คือ ประชาชนส่วนใหญ่ ให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ กับทางวัดเป็นอย่างดี อุปสรรค คือ ชุมชนมีปัญหา ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทำให้ประชาชนต้องเร่งทำมาหากิน ไม่สนใจวัดเท่าที่ควร

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อรูปแบบการบริหารวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส จังหวัดสิงห์บุรี

การเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านการดำเนินการกิจกรรม 5 ส ตามกระบวนการ POCCC กับการบริหารวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส จังหวัดสิงห์บุรี มีความสัมพันธ์กันมาก โดยเมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) แล้วพบว่ามีความสัมพันธ์กันมาก และมีความสัมพันธ์กันมากในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีความสัมพันธ์กันมากทุกด้าน การเปรียบเทียบความสัมพันธ์ มีความสัมพันธ์กันมาก โดยเมื่อพิจารณาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r) แล้วพบว่ามีความสัมพันธ์กัน

มาก และมีความสัมพันธ์กันมากในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีความสัมพันธ์กันมากทุกด้าน

3. รูปแบบการบริหารวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส จังหวัดสิงห์บุรี.

รูปแบบที่หนึ่ง สะสาง ได้แก่ มีแผนวัด แผนผัง ระบุการใช้ประโยชน์พื้นที่ แบ่งพื้นที่ เป็น สังฆาวาส และ พุทธาวาส ถนนทางเข้าและถนนภายในวัด สะอาด สวยงาม ไม่มีสิ่งปฏิกูล อยู่ในสภาพที่สามารถใช้การได้สะดวก และปลอดภัย โดย 1) มีการแยกแยะสิ่งของ และจัดเป็นหมวดหมู่ 2) จัดแบ่งแยกเป็นหมวดหมู่ตามชนิด หรือประเภทของสิ่งของ 3) กำหนดวันทำความสะอาดครั้งใหญ่ (big cleaning day) 4) การชี้แจงพระภิกษุสามเณรภายในวัดให้ทราบกิจกรรม และทำร่วมกันอย่างสามัคคี 5) กำหนดผู้รับผิดชอบ หรือหัวหน้างานที่ทำหน้าที่ในการร่วมพิจารณา ตรวจสอบ และกำหนดกฎเกณฑ์ให้ชัดเจน เจ้าอาวาสต้องเป็นผู้ตัดสินใจครั้งสุดท้าย 6) มีการจำแนกของที่จำเป็นต้องใช้ ของที่ไม่จำเป็นต้องใช้ ของที่รอตัดสินใจ ภายในกุฏิ ศาลาการเปรียญ โดยคำนึงถึงความจำเป็นที่ต้องใช้งาน 7) ไม่เก็บสะสมอาหารตามพระธรรมวินัย 8) ควรเริ่มจากกุฏิเจ้าอาวาสก่อน แล้วขยายไปทั่วทั้งวัด มีผู้รับผิดชอบที่แน่นอน 9) จัดทำแบบฟอร์มในการสำรวจ

รูปแบบที่สอง สะดวก ได้แก่ สะดวกในการติดต่อ ที่จอดรถ การขึ้นลง ป้ายบอกทางชัดเจน และได้รับการดูแลอยู่เสมอ วัสดุอุปกรณ์ และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ จัดเก็บอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นหมวดหมู่ สะอาดและสะดวกก่อนนำมาใช้สอย แสงสว่าง ระบบไฟฟ้าบริเวณวัด เพียงพอให้เกิดความปลอดภัยในการอยู่อาศัยและเข้ามาปฏิบัติศาสนกิจ โดยการ 1) วางแผนการกำหนดที่วางของให้ชัดเจน 2) จัดวางให้เป็นระเบียบ หมวดหมู่ มีป้ายชื่อแสดงที่วางของ มีป้ายชื่อติดสิ่งของที่จะวาง 3) ทำผังแสดงตำแหน่งวางของ 4) การชี้แจงพระภิกษุสามเณรภายในวัดให้ทราบกิจกรรม และทำร่วมกันอย่างสามัคคี 5) กำหนดผู้รับผิดชอบ หรือหัวหน้างานที่ทำหน้าที่ในการร่วมพิจารณา ตรวจสอบ และกำหนดกฎเกณฑ์ให้ชัดเจน เจ้าอาวาสต้องเป็นผู้ตัดสินใจครั้งสุดท้าย และตรวจเช็คเป็นประจำ 6) การจัดเก็บสิ่งของ โดยคำนึงถึงหลักคุณภาพของสิ่งของนั้น 7) การจัดวางหรือจัดเก็บสิ่งของต่าง ๆ ในภายในวัดอย่างเป็นระบบ เพื่อประสิทธิภาพ คุณภาพ และ ความปลอดภัย 8) การจัดเก็บสิ่งของ โดยคำนึงถึงหลักความปลอดภัย ทั้งในเรื่องมาตรฐานการจัดวางความปลอดภัยในการจัดเก็บ รวมถึงความปลอดภัยของผู้จัดเก็บสิ่งของเหล่านั้นด้วย 9) ทำป้ายชี้บ่งเพื่อให้สะดวกในการค้นหา การจัดเรียงเครื่องมือตามลำดับขั้นตอนในการใช้งาน

รูปแบบที่สาม สะอาด ได้แก่ มีไม้ยืนต้น (เน้นต้นไม้ในประวัติพระพุทธศาสนา) ให้ความร่มรื่น เย็นสบาย อย่างเพียงพอและเหมาะสม จัดให้มีที่กำจัดหรือรองรับขยะ และทางระบายน้ำอย่างเหมาะสม เพียงพอ และถูกสุขลักษณะ ได้ฤกษ์อาคาร และลานวัด มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ปราศจากสิ่งเกะกะ และสิ่งปฏิกูล พื้น ฝาผนัง ประตู หน้าต่าง หลังคา ฝ้าเพดาน ในอาคารต่างๆ สะอาด ปราศจากฝุ่นละออง สิ่งปฏิกูล สิ่งของรกรุงรัง และอยู่ในสภาพใช้งานได้

ห้องน้ำ ห้องส้วม ที่ใช้การได้ มีจำนวนเพียงพอ และได้รับการดูแลให้สะอาด ปราศจากกลิ่นเหม็น พร้อมใช้งานได้เสมอ โรงครัว สะอาด ปราศจากหยากไย่ ใบแมงมุม และสิ่งปฏิกูล อากาศถ่ายเทได้ดี ไม่เหม็นอับ จัดเก็บอุปกรณ์และสิ่งของเครื่องใช้ไว้อย่างเป็นหมวดหมู่และมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยการ 1) มอบหมายพื้นที่รับผิดชอบให้แก่พระภิกษุสามเณร การแบ่งความรับผิดชอบในการทำความสะอาดให้ชัดเจน 2) กำหนดรายละเอียดของการทำความสะอาด 3) กำหนดเวลาทำความสะอาด 4) ผู้รับผิดชอบจะต้องสื่อสารให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดเข้าใจวัตถุประสงค์ของการทำความสะอาดและศึกษาวิธีการใช้งานอุปกรณ์อย่างถูกต้องและปลอดภัย 5) ใช้อุปกรณ์และวิธีการทำความสะอาดที่ถูกต้อง 6) มีการทำความสะอาด (ปัด กวาด เช็ด ถู) และตรวจสอบเครื่องมือ อุปกรณ์ รวมทั้งบริเวณพื้นที่ภายในวัด 7) ปรงสุกและใหม่ทุกวัน 8) ทำความสะอาดทุกวันจนเป็นนิสัย 9) ทำให้การทำความสะอาดเป็นส่วนหนึ่งในกิจวัตรประจำวัน สร้างความรู้สึกการมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของวัดให้แก่พระภิกษุสามเณรได้

รูปแบบที่สี่ สุขลักษณะ ได้แก่ โถ่งน้ำ หรือภาชนะกักเก็บน้ำดื่มน้ำใช้ มีจำนวนเพียงพอ สะอาด จัดวางไว้อย่างเป็นระเบียบ มีฝาปิดมิดชิดถูกหลักสุขอนามัย โดยการ 1) ดำเนินการ 3 ส แรก คือ สะสาง สะดวก และสะอาด อย่างต่อเนื่องและยาวนาน 2) ยกระดับมาตรฐานให้สูงขึ้น ก่อให้เกิดการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง 3) การกำหนดมาตรฐานจะต้องทำให้เหมาะสมกับแต่ละวัด 4) เจ้าอาวาสจะต้องเป็นผู้นำในการปฏิบัติ และจะต้องเป็นผู้คอยหมั่นตรวจสอบผลการปฏิบัติ และสามารถให้คำแนะนำในการแก้ไขได้ 5) เจ้าอาวาสพึงหมั่นติดตามผลการปฏิบัติเพื่อรักษามาตรฐาน 6) ปรับปรุงมาตรฐานให้ดีขึ้นอยู่เสมอ 7) มาตรฐานที่กำหนดขึ้น สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา

รูปแบบที่ห้า สร้างนิสัย ได้แก่ ดูแลอาคารเสนาสนะที่ไม่ได้ใช้งาน แต่รื้อถอนไม่ได้ หรือยังไม่ได้รื้อถอน ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่รกรุงรัง เกะกะ บริเวณโดยรวมมีความสงบสุขร่มเย็น น่าเลื่อมใสศรัทธา ไม่มีเสียงดังรบกวน ไม่มีกลิ่นเหม็น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม โดยการ 1) มีทบทวนและปฏิบัติ 4 ส แรกอย่างต่อเนื่อง 2) เจ้าอาวาสต้องปฏิบัติเป็นตัวอย่างที่ดี 3) เจ้าอาวาสจัดกิจกรรมส่งเสริม กระตุ้นให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดปฏิบัติตามมาตรฐานอย่างสม่ำเสมอ 4) การประกวดและมอบรางวัล เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แก่พระภิกษุสามเณรภายในวัดที่มีผลงานดี 5) เจ้าอาวาสพึงหมั่นตรวจเยี่ยมอย่างต่อเนื่อง 6) การสร้างทัศนคติที่ดีในการร่วมกันพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง 7) โภชนะมัตตัญญูตา สำรวมในการบริโภค 8) การสร้างทัศนคติที่ดีในการทำงานให้แก่พระภิกษุสามเณรภายในวัด.

อภิปรายผลการวิจัย

1. รูปแบบด้านสะสาง มีแปลนวัด แผนผัง ระบุการใช้ประโยชน์พื้นที่ แบ่งพื้นที่เป็นสังฆาวาส และ พุทธาวาส ถนนทางเข้าและถนนภายในวัด สะอาด สวยงาม ไม่มีสิ่งปฏิกูล อยู่ในสภาพที่สามารถใช้การได้สะดวก และปลอดภัย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวัชร

สุวรรณพร (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้อิทธิบาทธรรมเพื่อส่งเสริมกลยุทธ์การอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 15 ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้อิทธิบาทธรรมเพื่อส่งเสริมกลยุทธ์การอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 15 พบว่า กลยุทธ์ด้านการให้ความรู้ พระสังฆาธิการจะต้องส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจภายใต้กรอบของการอนุรักษ์ และต้องมีแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป โดยมีระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างใน ระดับปานกลาง กลยุทธ์ด้านวิธีการอนุรักษ์ พระสังฆาธิการต้องดูแลรักษาเอกลักษณ์และ คุณค่าดั้งเดิมของโบราณสถาน โดยมีระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง ในระดับปานกลาง กลยุทธ์ด้านการดูแลรักษาและป้องกัน พระสังฆาธิการต้องกำกับดูแลโบราณสถานให้อยู่ในสภาพที่ดี โดยมีระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง ในระดับปานกลาง กลยุทธ์ด้านการติดต่อประสานงาน พระสังฆาธิการจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือระหว่าง หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริม สนับสนุน และดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานโดยมีระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง ในระดับปานกลาง และกลยุทธ์ด้านการสร้างองค์ความรู้ พระสังฆาธิการควรดำเนินงานให้สอดคล้องกับกฎระเบียบ ข้อบังคับ ของมหาเถรสมาคมและกรมศิลปากร ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานและนำเทคโนโลยี มาใช้เพื่อสื่อสารและเผยแพร่เรื่องโบราณสถาน

2. รูปแบบด้านสะดวกสะดวกในการติดต่อ ที่จอดรถ การขึ้นลง ป้ายบอกทาง ชัดเจน และได้รับการดูแลอยู่เสมอ วัสดุอุปกรณ์ และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ จัดเก็บอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นหมวดหมู่ สะอาดและสะดวกก่อนนำมาใช้สอย แสงสว่าง ระบบไฟฟ้า บริเวณวัด เพียงพอให้เกิดความปลอดภัยในการอยู่อาศัยและเข้ามาปฏิบัติศาสนกิจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวิสิฐพัชราจารย์ (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาการจัดการสาธารณูปการของพระสังฆาธิการจังหวัดเพชรบุรี ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบที่เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน คือ 1) ควบคุมการทำแผนผังวัดให้สอดคล้องกับแผนการพัฒนาของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ 2) ควบคุมแบบแปลนเสนาสนะของแต่ละวัดให้อยู่ในหลักประหยัดและพอเหมาะพอสมควรแก่สภาพท้องถิ่นและก่อสร้างตามแบบแปลน 3) ควบคุมการก่อสร้างโดยให้รักษาสีลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ และสอดคล้องกับผลงานวิจัยของพระพิพัฒน์ โสภณจิตโต ทับงาม (2563) วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดอ่างทอง เพื่อเสริมสร้างศักยภาพทางปัญญา พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการ ด้านสถานที่ คือ จัดสถานที่ภายในวัดให้มีความเป็นสัปปายะ สงบร่มรื่น มีพื้นที่สีเขียว มีสถานที่สำหรับการเดินจงกรมและนั่งสมาธิที่เหมาะสม อาคารถ่ายเทสะดวก

3. รูปแบบ ด้านสะอาด มีไม้ยืนต้น (เน้นต้นไม้ในประวัติพระพุทธศาสนา) ให้ความร่มรื่น เย็นสบาย อย่างเพียงพอและเหมาะสม จัดให้มีที่กำจัดหรือรองรับขยะ และทางระบายน้ำ อย่างเหมาะสม เพียงพอ และถูกสุขลักษณะ ได้ฤณอาคาร และลานวัด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย

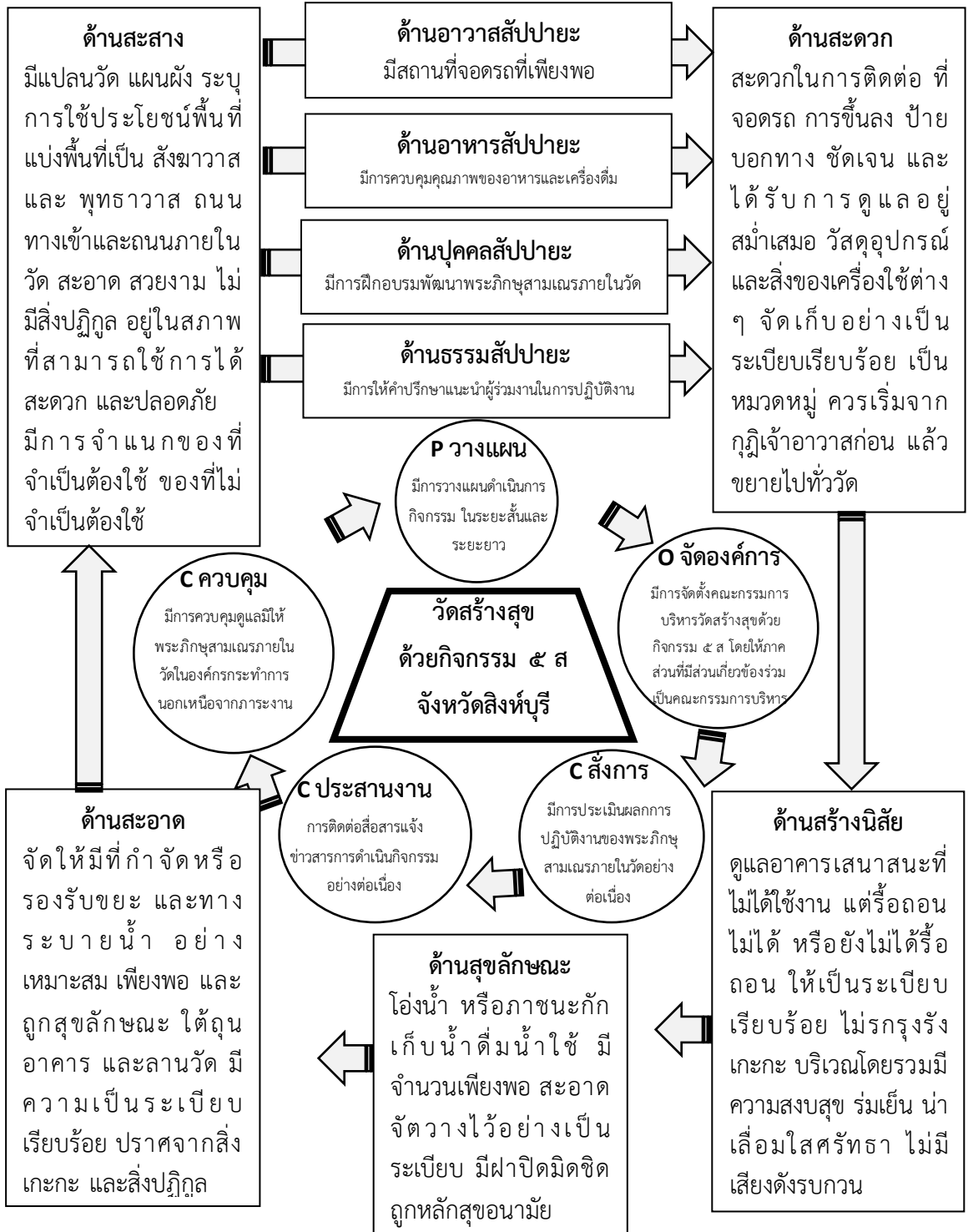
ปราศจากสิ่งเกะกะ และสิ่งปฏิกูล พื้น ฝาผนัง ประตู หน้าต่าง หลังคา ฝ้าเพดาน ในอาคารต่างๆ สะอาด ปราศจากฝุ่นละออง สิ่งปฏิกูล สิ่งของรกรุงรัง และอยู่ในสภาพใช้งานได้ ห้องน้ำ ห้องส้วม ที่ใช้การได้ มีจำนวนเพียงพอ และได้รับการดูแลให้สะอาด ปราศจากกลิ่นเหม็น พร้อมใช้งานได้เสมอ โรงครัว สะอาด ปราศจากหยากไย่ ใบแมงมุม และสิ่งปฏิกูล อากาศถ่ายเทได้ดี ไม่เหม็นอับ จัดเก็บอุปกรณ์และสิ่งของเครื่องใช้ไว้อย่างเป็นหมวดหมู่และมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวิสุทธินันทคุณ (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของวัดในการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดนนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า 1. ด้านการอนุรักษ์รูปแบบอนุรักษ์จะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนในด้านความคิด หลักการเกี่ยวกับการสงวนรักษา การบูรณะและการนำเสนอมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อป้องกันดูแลรักษา เป็นขั้นตอนแรกของการอนุรักษ์ที่สำคัญมาก เป็นวิธีป้องกันและรักษาไม่ให้โบราณสถาน โบราณวัตถุ เกิดการเสียหายเสื่อมสภาพหรือเกิดชำรุดทรุดโทรม อันเนื่องมาจากมนุษย์หรือผู้ใช้ประโยชน์ การดำเนินการในเบื้องต้นควรใช้มาตรการอันเหมาะสมทำการเสริมความมั่นคงแข็งแรงไว้ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์ เพื่อป้องกันมิให้เสียหาย 2. ด้านการฟื้นฟูการฟื้นฟูวิธีการและแนวทางการอนุรักษ์ ฟื้นฟูสภาพ การส่งเสริมคุณค่าศิลปกรรมท้องถิ่นไปในทิศทางที่เหมาะสม การวางแผนงานเป็นขั้นตอนมีเจ้าหน้าที่นักวิชาการที่มีความรู้ความสามารถทางสังคมและวัฒนธรรมการฟื้นฟูที่ดีควรจะทำให้ขึ้นเพื่อจัดหาประโยชน์ที่เหมาะสมกับทรัพย์สินที่มีค่าทางประวัติศาสตร์ โดยมีกิจกรรมการเรียนรู้และการเป็นเครือข่ายเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ภูมิปัญญาที่มองเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ฟื้นฟู ศิลปะพื้นบ้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และ 3. ด้านการพัฒนา มีการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมให้เหมาะสม และการพัฒนาองค์ความรู้แก่ชุมชนและเยาวชนไปด้วยรวมถึงการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและการพัฒนาส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอีกทั้งส่งเสริมสินค้าหัตถกรรมซึ่งก่อให้เกิดรายได้ต่อชุมชนที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในด้านการพัฒนา

4. รูปแบบ ด้านสุขลักษณะ โถงน้ำ หรือภาชนะกักเก็บน้ำดื่มน้ำใช้ มีจำนวนเพียงพอ สะอาด จัดวางไว้อย่างเป็นระเบียบ มีฝาปิดมิดชิดถูกหลักสุขอนามัย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวินัยธรรมมณ ฐมพโล (แก้วแจ่มศรี) (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยพบว่า (1) บทบาทด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการด้านศาสนสมบัติของวัดแก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชน เนื่องจากพระสังฆาธิการส่วนใหญ่มีพรรษาชุกชุมมาก หลากหลายรูปมีประสบการณ์ในการจัดการด้านศาสนสมบัติของวัดมาอย่างยาวนาน จึงมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ สู่พระภิกษุสามเณรและประชาชน ให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการจัดการด้านศาสนสมบัติของวัด (2) บทบาทด้านวิธีการจัดการด้านศาสนสมบัติของวัดภายในวัดพระสังฆาธิการโดยเฉพาะเจ้าอาวาสนับว่ามีบทบาทสำคัญในการจัดการด้านศาสนสมบัติของวัด เพราะเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดและอยู่ใกล้ชิดกับโบราณสถาน จึงมีขั้นตอนและวิธีการในการการ

จัดการด้านศาสนสมบัติของวัดอย่างชัดเจน และเป็นรูปธรรมมากที่สุด (3) บทบาทด้านการดูแลรักษาและป้องกันโบราณสถานภายในวัดเนื่องจากโบราณสถานของอำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาส่วนใหญ่ได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษธรรมชาติอยู่ทุกปี พระสังฆาธิการจึงรับบทหนักในการดูแลรักษาและป้องกันโบราณสถาน แต่ด้วยความร่วมมือจากพระภิกษุสามเณร ชาวบ้าน และหน่วยงานราชการอย่างจริงจัง จึงช่วยกันดูแลรักษาและป้องกันโบราณสถานไม่ให้เกิดผลกระทบจากภัยธรรมชาติ อาทิเช่น การสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วม จึงทำให้รอดพ้นจากภัยน้ำท่วมซ้ำซากทุกปี บทบาทด้านการติดต่อประสานงานกับบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง ถ้าพึ่งอาศัยพระสังฆาธิการเพียงรูปเดียวไม่สามารถขับเคลื่อนภารกิจจัดการด้านศาสนสมบัติของวัดไปได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายในการช่วยกันติดตามและดูแล

5. รูปแบบด้านสร้างนิสัย ดูแลอาคารเสนาสนะที่ไม่ได้ใช้งาน แต่รื้อถอนไม่ได้ หรือยังไม่ได้ซื้อถอน ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่รกรุงรัง เกะกะ บริเวณโดยรอบมีความสงบสุข ร่มเย็น น่าเลื่อมใสศรัทธา ไม่มีเสียงดังรบกวน ไม่มีกลิ่นเหม็น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหานพรัตน์ ขนดีโสภณ (นามเมือง) (2558) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยพบว่า (1) การจัดบริเวณวัด ได้แก่ การจัดทำแผนผังวัด การจัดการระบบสาธารณูปโภคให้ดี การวางแผนในการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์วัด การปลูกต้นไม้ เพื่อความร่วมมือร่วมใจ การจัดทำป้ายชื่อ และประวัติวัด และการจัดทำแผนพัฒนาวัด 1 ปี 3 ปี 5 ปี (2) การจัดการปกครองพระภิกษุ สามเณรและศิษย์วัด ได้แก่ บัญชีทะเบียนประวัติ วางระเบียบข้อบังคับสำหรับการปฏิบัติ การประชุมอบรมบุคลากรภายในวัด การให้ศึกษาพระธรรมวินัย การอบรมศีลธรรมแก่ศิษย์วัด มีการปกครองตามลำดับ แบ่งหน้าที่ให้รับผิดชอบ (3) การจัดการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณรและประชาชน ได้แก่ การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม การจัดอบรมนักรัตน บาลี ก่อนสอบ การส่งเสริมครูสอนพระปริยัติธรรม การจัดทำแผนการสอน และการจัดสวัสดิการให้แก่ครู การตั้งทุน และมอบทุนการศึกษา และการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ภายในวัด (4) การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมศีลธรรม ได้แก่ มีการแสดงธรรมแก่ประชาชนตลอดทั้งปี การส่งเสริมให้พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนไปอบรมเด็กและเยาวชน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก จัดโครงการปฏิบัติธรรม โครงการบวชสามเณรภาคฤดูร้อน มีการจัดทำพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านภายในวัด การจัดค่ายคุณธรรม

องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย ที่มา : พระมหาจินตวัฒน์ จารุวฑฺฒโน (2562)

จากแผนภาพที่ 1 พบว่า รูปแบบการบริหารวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5ส จังหวัดสิงห์บุรี ประกอบด้วย รูปแบบที่หนึ่ง สะสาง ได้แก่ มีแปลนวัด แผนผัง ระบุการใช้ประโยชน์พื้นที่ แบ่งพื้นที่เป็น สังฆาวาส และ พุทธาวาส ถนนทางเข้าและถนนภายในวัด สะอาด สวยงาม ไม่มีสิ่งปฏิกูล อยู่ในสภาพที่สามารถใช้การได้สะดวก และปลอดภัย รูปแบบที่สอง สะดวก ได้แก่ สะดวกในการติดต่อ ที่จอดรถ การขึ้นลง ป้ายบอกทาง ชัดเจน และได้รับการดูแลอยู่เสมอ วัสดุอุปกรณ์ และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ จัดเก็บอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นหมวดหมู่ สะอาดและสะดวกก่อนนำมาใช้สอย แสงสว่าง ระบบไฟฟ้า บริเวณวัด เพียงพอให้เกิดความปลอดภัยในการอยู่อาศัยและเข้ามาปฏิบัติศาสนกิจ รูปแบบที่สาม สะอาด ได้แก่ มีไม้ยืนต้น (เน้นต้นไม้ในประวัติพระพุทธศาสนา) ให้ความร่มรื่น เย็นสบาย อย่างเพียงพอและเหมาะสม จัดให้มีที่กักจัดหรือรองรับขยะ และทางระบายน้ำ อย่างเหมาะสม เพียงพอ และถูกสุขลักษณะ ได้ถูกอาคาร และลานวัด มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ปราศจากสิ่งเกะกะ และสิ่งปฏิกูล พื้น ฝาผนัง ประตู หน้าต่าง หลังคา ฝ้าเพดาน ในอาคารต่างๆ สะอาด ปราศจากฝุ่นละออง สิ่งปฏิกูล สิ่งของ รกรุงรัง และอยู่ในสภาพใช้งานได้ ห้องน้ำ ห้องส้วม ที่ใช้การได้ มีจำนวนเพียงพอ และได้รับการดูแลให้สะอาด ปราศจากกลิ่นเหม็น พร้อมใช้งานได้เสมอ โรงครัว สะอาด ปราศจากหยากไย่ ไยแมงมุม และสิ่งปฏิกูล อากาศถ่ายเทได้ดี ไม่เหม็นอับ จัดเก็บอุปกรณ์และสิ่งของเครื่องใช้ไว้อย่างเป็นหมวดหมู่และมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย รูปแบบที่สี่ สุขลักษณะ ได้แก่ โอ่งน้ำ หรือภาชนะกักเก็บน้ำดื่มมาใช้ มีจำนวนเพียงพอ สะอาด จัดวางไว้อย่างเป็นระเบียบ มีฝาปิดมิดชิด ถูกหลักสุขอนามัย รูปแบบที่ห้า สร้างนิสัย ได้แก่ ดูแลอาคารเสนาสนะที่ไม่ได้ใช้งาน แต่รื้อถอนไม่ได้ หรือยังไม่ได้รื้อถอน ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่รกรุงรัง เกะกะ บริเวณโดยรวมมีความสงบสุข ร่มเย็น น่าเลื่อมใสศรัทธา ไม่มีเสียงดังรบกวน ไม่มีกลิ่นเหม็น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. คณะสงฆ์ควรส่งเสริมให้ เจ้าอาวาสจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ทำในระดับภาค กระตุ้นให้พระภิกษุสามเณรภายในวัดปฏิบัติตามมาตรฐานอย่างสม่ำเสมอ การประกวดและมอบรางวัล เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แก่พระภิกษุสามเณรภายในวัดที่มีผลงานดี
2. คณะสงฆ์ควรสร้างทัศนคติที่ดีในการร่วมกันพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง การสร้างทัศนคติที่ดีในการทำงานให้แก่พระภิกษุสามเณรภายในวัด

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. วัดควรแยกแยะสิ่งของ และจัดเป็นหมวดหมู่ จัดแบ่งแยกเป็นหมวดหมู่ตามชนิด หรือประเภทของสิ่งของ กำหนดวันทำความสะอาดครั้งใหญ่ (Big Cleaning Day)
2. วัดควรจัดวางให้เป็นระเบียบ หมวดหมู่ มีป้ายชื่อแสดงที่วางของ มีป้ายชื่อติดสิ่งของที่จะวาง ทำผังแสดงตำแหน่งวางของ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาเชิงคุณภาพเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาวัดสร้างสุขในรูปแบบต่างๆ ในสังคมไทย
2. การศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการพัฒนาวัดสร้างสุขในรูปแบบต่างๆ ในสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

- พระครูวัชรสุวรรณาท (ลูกซบ ธมฺมโชโต). (2558). *การประยุกต์ใช้อิทธิบาทธรรมเพื่อส่งเสริมกลยุทธการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค 15* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูวินัยธรธรรมณ ธมฺมโพล (แก้วแจ่มศรี). (2558). *การพัฒนาการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูวิสิฐพัชราจารย์ (ไชยยา เขมสิริ). (2558). *การพัฒนาการจัดการสาธารณูปการของพระสังฆาธิการจังหวัดเพชรบุรี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูวิสุทธินนทคุณ (ทวี สุทธิวิโส). (2558). *บทบาทของวัดในการอนุรักษ์โบราณสถานในจังหวัดนนทบุรี* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหานพรัตน์ ขนดีโสภณ (นาเมือง). (2558). *การบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. (2545). *การจัดการคุณภาพ: จาก TQC ถึง TQM. ISO 900 และการประกันคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- พระพิพัฒน์ ไสภณจิตโต ทับงาม. (2563). รูปแบบการบริหารจัดการของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดอ่างทอง เพื่อเสริมสร้างศักยภาพทางปัญญา. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 8(1), 222-232.
- พระมหาจันทวัฒน์ จารุวฑฺฒโน. (2562). *รูปแบบการบริหารวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส จังหวัดสิงห์บุรี* (ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Ouchi, W. (1971). *Organization and Management*. Eaglewood Cliffs: Prentice Hill.